

الدرس الثاني برگرد

صناعة التلميح في الأدب الفارسي^۲

صنعت تلمیح در ادبیات فارسی

« جمال المرء فصاحة لسانه » رسول الله ﷺ

زیبایی انسان، شیوایی گفتار اوست.

إِنَّ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ لُغَةُ الْقُرْآنِ وَالْأَحَادِيثِ وَالْأَدْعِيَةَ فَقَدْ اسْتَفَادَ مِنْهَا الشُّعْرَاءُ الْإِيرَانِيُّونَ وَأَنْشَدَ بَعْضُهُمْ آيَاتًا مَمْرُوجَةً بِالْعَرَبِيَّةِ وَ سَمَوْهَا بِالْمَلْمَعِ؛

قطعا زبان عربی زبان قرآن و احادیث و دعاهاست و شاعران ایرانی از آن استفاده کرده‌اند و برخی از آنها ابیاتی آمیخته به عربی سروده‌اند و آن را ملمع نامیده‌اند؛

لَكثِيرٍ مِنَ الشُّعْرَاءِ الْإِيرَانِيِّينَ مَلْمَعَاتٌ، مِنْهُمْ حَافِظُ الشَّيرَازِيِّ وَ سَعْدِيُّ الشَّيرَازِيِّ وَ جَلَّالُ الدِّينِ الرَّومِيُّ الْمَعْرُوفُ بِالْمَوْلَوِيِّ.

بسیاری از شاعران ایرانی ملمعاتی دارند از جمله: حافظ شیرازی و سعدی شیرازی و جلال الدین رومی معروف به مولوی.

***ملمع حافظ شیرازی لسان الغیب (ملمع لسان الغیب حافظ شیرازی)

از خون دل نوشتم نزدیک دوست نامه

إِنِّي رَأَيْتُ دَهْرًا مِنْ هَجْرِكَ الْقِيَامَةَ

نامه‌ای با دل خونین برای محبوبم نوشتم "که من روزگار را از دوری تو همچون قیامت دیدم"

دارم من از فراقش در دیده صد علامت

لَيْسَتْ دُمُوعُ عَيْنِي هَذِي لَنَا الْعَلَامَةَ؟

من ازدوری او صدها نشانه درچشم دارم، "آیا این اشک‌های چشمم، برای ما نشانه نیست؟"

هر چند کازمودم از وی نبود سودم

مَنْ جَرَبَ الْمَجْرَبَ حَلَّتْ بِهِ النَّدَامَةُ

هرچه که تجربه کردم، ازجانب او فایده‌ای به من نرسید "هرکس آزموده را بیازماید، پشیمان می‌شود."

پرسیدم از طیبی احوال دوست گفتا

فِي بُعْدِهَا عَذَابٌ فِي قَرَبِهَا السَّلَامَةُ

ازطیبی درباره احوال محبوبم سوال کردم، گفت: "در دوری و هجرانش رنج و عذاب و در نزدیکی اش سلامت است"

گفتم ملامت آید گر گرد دوست گردم

وَاللَّهِ مَا رَأَيْنَا حَبًّا بِلَا مَلَامَةَ

گفتم اگر زیاد به دوست مشغول شوم مورد سرزنش واقع می‌شوم "به خدا سوگند، ما عشقی را بدون سرزنش ندیده‌ایم"

حافظ چو طالب آمد جامی به جان شیرین

حَتَّى يَذُوقَ مِنْهُ كَأْسًا مِنَ الْكِرَامَةِ

حافظ همانند خواستاری آمد که جان شیرین بدهد و جامی بستاند، "تا از آن، جامی از کرامت بچشد"

^۲ تلمیع: درخشان کردن/ ملمع: درخشان(گونه‌ای شعر که بخشی فارسی و بخشی زبانی دیگر است. این آرایه را تلمیع گویند.)

مفرده: فلاة مَلْمَعِ سَعْدِي الشيرازي (مَلْمَعِ سَعْدِي شیرازی)

سَلِّ الْمَصَانِعَ رَكْبًا تَهْمِيمًا فِي الْفَلَوَاتِ تو قدرِ آب چه دانی که در کنارِ فُراتی

“از آب انبارها درباره سوارانی که در بیابان ها تشنه‌اند بپرس... ” تو قدر و ارزش آب را چه می دانی، وقتی در کنار فرات هستی.

شَبْمٌ بِرُؤْيِ تُو رُوْزَتْ وَ دِيْدَهَامٌ بِه تُو رُوْشَنْ وَ اِنْ هَجَرْتِ سَوَاءَ عَشِيَّتِي وَ عَدَاتِي

شَبْمٌ بِا دِيْدَنْ رُوْيِ تُو مِثْلِ رُوْزَاْسَتْ وَ چِشْمَمْ بِا دِيْدَنْ رُوْيِ تُو رُوْشَنْ مِي شُوْد. " وَاْگَرِ اَز مَن جَدَايِيْگِزِيْنِي (جَدَا شُوْيِ)، شَبْ وَ رُوْزَمْ بَرَابَرْ مِي شُوْد " (أَ تِي بِرِ وِزْنِ فَاعِلِ)

اگر چه دیر بماندم امید بر نگرتم

گرچه مدت زیادی انتظار کشیدم، اما امیدم را از دست ندادم، " زمان گذشت و دلم می‌گوید قطعاً تو می‌آیی."

مَنْ اَدْمِيْ بِه جِمَالَتْ نَه دِيْدَمْ وَ نَه شَنِيدَمْ اْگَرِ گَلِيْ بِه حَقِيْقَتْ عَجِيْنِ اَبِ حِيَاْتِي

مَنْ اِنْسَانِيْ بِه زِيْبَايِيْ تُو نَه دِيْدَه اَمْ وَ نَه شَنِيدَه اَمْ، اْگَرِ خَمِيْرِ اَفْرِيْنَشِ تُو اَز اَبِ وَ خَاكِ (گِلِ) اَسْت، دَر حَقِيْقَتْ اَغْشْتَه بِه اَبِ زَنْدِگَانِيْ اَسْت. قَدْ (گَاهِيْ مَمْكَنْ اَسْت) + مِضَارِعِ

شَبَانِ تِيْرَه اَمِيْدَمْ بِه صَبْحِ رُوْيِ تُو بَاشَدْ وَ قَدْ نَفَقَتْشُ عَيْنُ الْحَيَاةِ فِي الظُّلُمَاتِيْ

شَبْهَائِ تَارِيْكَ مَن بِه اَمِيْدِ دِيْدَنْ رُوْيِ تُو صَبْحِ مِي شُوْد، " وَاْگَاهِيْ چِشْمَه زَنْدِگِيْ دَر تَارِيْكِيْ هَا جِسْتَجُوْ مِي شُوْد "

فَكَمْ تَمُرَّرَ عَيْشِيْ وَ اَنْتَ حَامِلٌ شَهْدِ جَوَابِ تَلْخِ بَدِيْعِ اَسْت اَز اَنْ دِهَانَ نَبَاتِيْ

چَه بَسِيَارِ زَنْدِگِيْمِ رَا تَلْخِ مِي كُنِيْ **دَر حَالِيْ كِه** تُو حَامِلِ عَسَلِ هَسْتِيْ! اَز دِهَانَ شِيْرِيْنِ تُو جَوَابِ تَلْخِ شَنِيدَنْ زِيْبَاْسَتْ! ** شَهْدِ: عَسَلِ

نَه پَنَجِ رُوْزَه عَمْرَسَتْ عَشْقِ رُوْيِ تُو مَا رَا وَجَدْتِ رَائِحَةَ الْوَدِّ اِنْ شَمَمْتِ رَفَاتِيْ

عَاشِقِ رُوْيِ تُو بُوْدَنْ بَرَايِ مَا فِقْطِ اَيْنِ پَنَجِ رُوْزَه عَمْرَدِنِيَا نِيْسَتْ، " اْگَرِ خَاكِ قَبْرَمْ (اَسْتِخْوَانَ پُوْسِيْدَه اَمْ) رَا بَبُوْيِيْ، بُوْيِ عَشْقِ رَا مِي يَابِيْ "

وَصَفْتُ كُلَّ مَلِيْحٍ كَمَا تُحِبُّ وَ تَرْضَى مَحَامِدِ تُو چَه گُوِيْمِ كِه مَاوَرَايِ صِفَاتِيْ

هَرِ زِيْبَارُوْيِ بِا نَمَكِيْ رَا وَصْفِ كَرْدَمْ هِمَانَطُوْرِ كِه دُوْسَتْ دَارِيْ وَ مِي پَسَنْدِيْ " سَتَايِيْشْهَائِ تُو رَا چِگُوْنَه بِيَاَنْ كَنْمِ كِه فِرَاتَرْ اَز وَصْفِ كَرْدَنْ هَسْتِيْ "

أَخَافُ مِنْكَ وَ أَرْجُوْ وَ أُسْتَغِيْثُ وَ أَدْنُوْ كِه هَمْ كَمَنْدِ بِلَايِيْ وَ هَمْ كَلِيْدِ نَجَاتِيْ

"اَز تُو مِي تَرْسَمْ وَ بِه تُو اَمِيْدِ دَارَمْ وَ اَز تُو كَمَكِ مِي خَوَاْهَمْ وَ بِه تُو نَزِيْدِيْكِ مِي شُوْمِ " كِه هَمْ دَاْمَگَه بِلَا هَسْتِيْ وَ هَمْ كَلِيْدِ نَجَاتِ وَ رَهَائِيْ هَسْتِيْ.

زِ چِشْمِ دُوْسَتْ فِتَادَمْ بِه كَاْمَه دَلِ دِشْمَنْ أُحِبُّبِيْ هَجَرُوْنِيْ كَمَا تَشَاءُ عُدَاتِيْ

بِه دَلْخَوَاْهِ وَ خَوَاْسَتْ دِشْمَنْ، اَز چِشْمِ دُوْسَتْ اَفِتَادَمْ وَ بِي اَرْزِشِ شَدْمْ، " يَارَانَمْ اَز مَن جَدَايِيْ گَزِيْدَنْدِ هِمَانَ طُوْرَكِه دِشْمَنَانَمْ مِي خَوَاْهَنْدِ " ** أُحِبُّبِيْ: يَارَانَ «مِفْرَد: حَبِيْب» / عِدَاةٌ: مِفْرَدَه عَادِي (دِشْمَنْ)

فِرَاقِنَاْمَه سَعْدِيْ عَجَبِ كِه دَر تُو نَگِيْرَدْ وَ اِنْ شَكُوْتُ اِلَى الطَّيْرِ نُحْنُ فِي الْوُكُنَاتِيْ

شِگَفْتِ اَسْت كِه شَرْحِ نَاْمَه جَدَايِيْ سَعْدِيْ دَر تُو اَثْرِ مِي گِذَارَدْ! " وَاْگَرِ بِه پَرَنْدِگَانَ گَلَايَه كَنْمِ، دَر لَانَه هَا شِيُوْنِ كَنْنَدْ (بَا صَدَايِ بَلَنْدِ بَگَرِيْنَدْ) "

المعجم برگرد

<p>قَدْ تَفْتَشُ: گاهی جستجو می‌شود (فَتَشَ، يَفْتَشُ) كَأْسٍ: جام، لیوان مَجْرِبٍ: آزموده مَحَامِدٍ: ستایش‌ها «مفرد: محمده» مَصَانِعٍ: انبارهای آب در بیابان (معنای امروزی: کارخانه‌ها) مَلِيحٍ: با نمک مَمزُوجٍ: در هم آمیخته = مخلوط نُحْنٍ: شیون کردند (ناح، يَنُوحُ) وَدٍّ: عشق و دوستی # عداوة وَصَفْتٍ: وصف کردم (وَصَفَّ، يَصِفُ) وَكَنَاتٍ: لانه‌ها «مفرد: وكنة» هَجْرَتٍ: جدا شدی، رها ساختی (هَجَرَ، يَهْجُرُ)</p>	<p>حَتَّى يَذُوقَ: تا بچشد (ذاق، يَذُوقُ) حَلَّتْ: فرود آمد، حل کرد (حَلَّ، يَحِلُّ) رَفَاتٍ: استخوان پوسیده رَكَبَ: کاروان شتر یا اسب سواران سَلَّ: پرس = اسأل (سأل، يسأل) شَكُوتٍ: گلایه کردم (شكا، يشكو) «إِنْ شَكُوتٍ: اگر گلایه کنم» بوییدی (شَمَّ، يشم) «إِنْ شَمَمْتُ: اگر بویی» شَهِدَ: عسل عَادِي، عَادٍ: دشمن، تجاوزگر جَمَعَ: عداة = عدو # صديق عَجِينٍ: خمیر عَشِيَّةٍ: شامگاه، آغاز شب غَدَاةٍ: صبحگاه، آغاز روز قَلَوَاتٍ: بیابان‌ها «مفرد: قلاة»</p>	<p>آتِي: آینده، در حال آمدن أَحِبَّةٍ: یاران «مفرد: حبيب» أَدْنُو: نزدیک می‌شوم (دنا، يدنو) أَرْجُو: امید دارم (رجا، يرجو) أَسْتَعِثُّ: کمک می‌خواهم (استعاث، يستعيث) بَدِيعٍ: نو بَعْدَ: دوری # قَرَبَ تَرْضَى: خشنود می‌شوی (رضى، يَرْضَى) تَشَاءُ: می‌خواهند (شاء، يشاء) شَاءَ = أَرَادَ، طَلَبَ تَمَرَّرَ: تلخ می‌کنی (مرر، يمرر) تَهَيَّمُ: تشنه و سرگردان می‌شود (هام، يهيم) جَرَبَ: آزمایش کرد (مضارع: يجرب)</p>
---	---	---

حول النص برگرد

كَمْ عَيْنِ الصَّحِيحِ وَالْخَطَأِ حَسَبَ نَصِّ الدَّرْسِ. ✓ ✗

۱. تَفْتَشُ عَيْنَ الْحَيَاةِ فِي الضَّوِّ فَقَطْ.

چشمه زندگی فقط در نور جستجو می‌شود. ✗

۲. الْمَلَمَعَاتُ أَشْعَارٌ فَارِسيَّةٌ مَمزُوجَةٌ بِالْعَرَبِيَّةِ.

ملمعات اشعار فارسی آمیخته به عربی هستند. ✓

۳. يَرَى سَعْدِيَّ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سَوَاءً مِنْ هَجْرٍ حَبِيبِهِ.

سعدی از دوری محبوبش، شب و روز را یکسان می‌بیند. ✓

۴. قَالَ سَعْدِيٌّ مَضَى الزَّمَانُ وَقَلْبِي يَقُولُ إِنَّكَ لَاتَأْتِي.

سعدی گفت: زمان گذشت و دلم می‌گوید که تو نمی‌آیی. ✗

۵. يَرَى حَافِظٌ فِي بَعْدِ الْحَبِيبِ رَاحَةً وَ فِي قُرْبِهِ عَذَابًا.

حافظ در دوری محبوب، راحتی و در نزدیکی‌اش عذاب می‌بیند. ✗

ه اِعْلَمُوا ه برگرد

اسمُ الْفَاعِلِ وَ اسْمُ الْمَفْعُولِ اسْمُ الْمُبَالَغَةِ

رازق (روزی دهنده)؛ مرزوق (روزی داده شده) / رزاق (بسیار روزی دهنده)

اسم فاعل و اسم مفعول

اسم فاعل: به معنای «انجام دهنده یا دارنده حالت» و اسم مفعول: به معنای «انجام شده» است

اسم فاعل و اسم مفعول دو گروهند:

گروه اول بر وزن «فاعل» و «مفعول» هستند که در پایه نهم با وزن آنها آشنا شده بودید.

ماضی	معنی	اسم فاعل	صفت فاعلی	اسم مفعول	صفت مفعولی
صَنَعَ	ساخت	صَانِع	سازنده	مَصْنُوع	ساخته شده
خَلَقَ	آفرید	خَالِق	آفریننده	مَخْلُوق	آفریده شده
عَبَدَ	پرستید	عَابِد	پرستنده	مَعْبُود	پرستیده شده

اکنون با گروه دوم آشنا شوید.

مضارع	معنی	اسم فاعل	صفت فاعلی	اسم مفعول	صفت فاعلی
يَشَاهِدُ	می بیند	مُشَاهِد	بیننده	مُشَاهَد	دیده شده
يَقْلُدُ	تقلید می کند	مَقْلُد	تقلید کننده	مَقْلُود	تقلید شده
يُرْسِلُ	می فرستد	مُرْسِل	ارسال کننده	مُرْسَل	ارسال کننده
يَنْتَظِرُ	انتظار می کشد	مَنْتَظِر	انتظار کشنده	مَنْتَظَر	مورد انتظار
يَتَعَلَّمُ	یاد می گیرد	مَتَعَلِّم	یادگیرنده	مَتَعَلِّم	یادگرفته شده
يَسْتَخْرِجُ	بیرون می آورد	مَسْتَخْرِج	بیرون آورنده	مَسْتَخْرَج	بیرون آورده شده
يَتَهَاجِمُ	حمله می کند	مَتَهَاجِم	حمله کننده	_____	_____
يُنْكَسِرُ	می شکند، شکسته می شود	مُنْكَسِر	شکونده	_____	_____

چگونگی ساخت و تشخیص:

الف - فعل‌هایی که سوم شخص مفرد ماضی آن‌ها سه حرف باشد (ثلاثی مجرد)، بر وزن «فاعل و مفعول» دیده می‌شود.

ب - فعل‌هایی که سوم شخص مفرد ماضی آن‌ها بیشتر از سه حرف باشد (ثلاثی مزید): فعل مضارع آن را می‌نویسیم، آنگاه حرف مضارعه را حذف کرده و به جای آن «م» می‌گذاریم. سپس حرف ماقبل آخر اصلی را در اسم فاعل، «حرکت کسره» و در اسم مفعول، «حرکت فتحه» می‌دهیم.

(اسم فاعل: ← م ... ع ...) ، (اسم مفعول: ← م ... ع ...)

که اِخْتَبَرَ نَفْسَكَ (۱): تَرْجِمِ الْكَلِمَاتِ التَّالِيَةَ وَ الدُّعَاءَ، ثُمَّ عَيِّنِ اسْمَ الْفَاعِلِ وَ اسْمَ الْمَفْعُولِ.

اسم المفعول	اسم الفاعل	الترجمة	الكلمة
☒	☐	نزدیک شده	المقرب / يُقْرَبُ: نزدیک می کند
☐	☒	دانا	العالم / يَعْلَمُ: می داند
☐	☒	تولید کننده	المنتج / يُنتِجُ: تولید می کند
☒	☐	آماده شده	المجهز / يُجهِّزُ: آماده می کند
☒	☐	زده شده	المضروب / يَضْرِبُ: می زند
☐	☒	گوینده	المتكلم / يتكلم: سخن می گوید

يا صانع كل مصنوع يا خالق كل مخلوق يا رازق كل مرزوق يا مالك كل مملوك. من دعاء الجوشن الكبير

ای سازنده هر ساخته شده‌ای، ای آفریننده هر آفریده شده‌ای، ای روزی دهنده هر روزی داده شده‌ای، ای صاحب هر مال و دارایی

فراری از دعای جوشن کبیر

خالق: اسم فاعل / مخلوق: اسم مفعول
مالك: اسم فاعل / مملوك: اسم مفعول

صانع: اسم فاعل / مصنوع: اسم مفعول
رازق: اسم فاعل / مرزوق: اسم مفعول

اسم مبالغه

اسم مبالغه: اسمی است که بر بسیاری صفت یا انجام کار دلالت دارد.

دو وزن مهم آن «فَعَال» و «فَعَالَة» است؛ مثال:

صَبَّار (بسیار بردبار)؛ غَفَّار (بسیار آمرزنده)؛ كَذَّاب (بسیار دروغگو)؛
رَزَّاق (بسیار روزی دهنده)؛ خَلَّاق (بسیار آفریننده)؛ عَلامَة (بسیار دانا)؛
فَهَامَة (بسیار فهمیده).

عَلَامَة دِهْخُدا مُؤَلِّف اَكْبَر مَعْجَم فَارِسِي

گاهی وزن «فَعَال» بر شغل دلالت دارد؛ مانند خَبَّاز (نانوا)؛ حَدَّاد (آهنگر)

گاهی نیز وزن «فَعَالَة» بر ابزار، وسیله یا دستگاه دلالت می کند؛ مثال: فَتَّاحَة (در بازکن)، نَظَّارَة (عینک)، سَيَّارَة (خودرو)

النظارة الشمسية

کلمه اختیر نفسك (۲) : ترجم التراكيب التالية.

۱. ﴿عَلَامٌ الْغُيُوبِ﴾ : بسیار دانای غیبها
 ۲. ﴿أَمَارَةٌ بِالسَّوءِ﴾ : بسیار امرکننده به بدی
 ۳. الطَّيَّارُ الْإِيرَانِيَّ : خلبان ایرانی
 ۴. فَتَّاحَةُ الزَّجَاجَةِ : در بازکن شیشه
 ۵. الْهَاتِفُ الْجَوَّالُ: تلفن همراه
 ۶. أَلْسَلَامٌ عَلَيْكَ يَا مَيْثَمُ التَّمَارِ: درود بر تو ای میثم خرما فروش
- اسم مبالغه: عَلَامٌ، أَمَارَةٌ، الطَّيَّارُ، فَتَّاحَةُ، الْجَوَّالُ، التَّمَارُ

* * *

﴿كمی فراتر بدانیم :

﴿جامد: اسمی که از کلمه‌ی دیگر گرفته نشده باشد. مانند:

مصادر مجرد و مزید:

النَّدَامَةُ، حُبٌّ، مَلَامَةٌ، الْكِرَامَةُ، ظُلْمَةٌ، حَيَاةٌ، وَدٌّ، مَرٌّ، هَجْرٌ، عِلْمٌ، كَثْرَةٌ، اسْتَطَاعَةٌ، التَّفَاتُ، انْفِتَاحٌ، تَصَدَّقٌ، تَظَاهَرٌ، مُجَالَسَةٌ، تَكَرِيمٌ، إِيتَاءٌ

کلمات غیر مصدری مانند:

القلم، الباب، الله، دَهْرًا، الفلوات، وَكْنَةٌ، عَشِيَّةٌ، غَدَاةٌ

﴿مشتق: اسمی که از کلمه‌ی دیگر گرفته شده باشد. مانند:

عالم، معلوم، علامة، أعلم، معالم که از "علم" گرفته شده اند.

* * *

از کلمات مشتق ۵ نوع را در کتاب درسی می‌خوانیم. این مشتقات عبارتند از:

اسم فاعل، اسم مفعول، اسم مبالغه، اسم تفضیل، اسم مکان

* * *

﴿اسم فاعل: در واقع همان صفت فاعلی زبان فارسی است.

در ترجمه با کلماتی مانند «کننده، دهنده» یا پسوند «ا» یا «نده»، «گر»، «گار» می‌آید؛ مانند:

اعتماد کننده، یاد دهنده، دانا، یاد گیرنده، ستمگر، آفریدگار

﴿اسم مفعول: در واقع همان صفت مفعولی زبان فارسی است و نشانه آن در فارسی پسوند «شده» می‌باشد و بر

کاری انجام شده دلالت دارد.

مورد اعتماد، یاد داده شده، دانسته شده، یاد گرفته شده، مورد ستم واقع شده، آفریده شده.

* * *

اسم فاعل و اسم مفعول در زبان عربی به دو روش ساخته می‌شوند:
الف- از فعل ثلاثی مجرد (ماضی آن، فقط سه حرف اصلی دارد) بر وزن "فاعل و مفعول" ساخته می‌شود؛ مانند:
کَتَبَ، يَكْتُبُ، كِتَابَةٌ

بر وزن فاعل ← کاتب (اسم فاعل)
بر وزن مفعول ← مکتوب (اسم مفعول)
عَلِمَ، يَعْلَمُ، عِلْمٌ
بر وزن فاعل ← عالم (اسم فاعل)
بر وزن مفعول ← معلوم (اسم مفعول)
أَمَرَ، يَأْمُرُ، أَمْرٌ
بر وزن فاعل ← آمر (اسم فاعل)
بر وزن مفعول ← مأمور (اسم مفعول)

ب - از فعل ثلاثی مزید بدین ترتیب:

ابتدا از کلمه داده شده، فعل مضارع می‌سازیم، آنگاه حرف مضارعه را حذف کرده و به جای آن «م» می‌گذاریم.
سپس
برای ساختن اسم فاعل: عین الفعل حرف (حرف اصلی ماقبل آخر) را حرکت "کسره" می‌دهیم؛
برای ساختن اسم مفعول، عین الفعل (حرف اصلی ماقبل آخر) را حرکت "فتحه" می‌دهیم؛
مانند:

تَعَلَّمَ ← يَتَعَلَّمُ (یاد می‌گیرد): اسم فاعل ← متعلِّم (یاد گیرنده) / اسم مفعول ← متعلَّم (یاد گرفته شده)
اِقْتَرَحَ ← يَقْتَرِحُ (پیشنهاد می‌دهد): اسم فاعل ← مُقْتَرِح (پیشنهاد دهنده) / اسم مفعول ← مُقْتَرَح (پیشنهاد داده شده)
اِسْتَعَدَّ ← يَسْتَعِدُّ (آماده می‌شود): اسم فاعل ← مُسْتَعِدُّ (آماده) / اسم مفعول ← ندارد (از فعل لازم اسم مفعول نداریم)

..... * *

از باب انفعال و کلا فعل لازم، اسم مفعول نداریم.

اسم مفعول ساخته نمی‌شود؛

دَهَبَ (رفت): ذاهب (رفته)، اسم فاعل داریم اما اسم مفعول نداریم.
اِنْكَسَرَ (شکسته شد): منْكَسِر (شکسته، شکسته شده)، اسم فاعل داریم اما اسم مفعول نداریم.
{فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ}- بی گمان حزب خدا چیره شدگان اند.

^{۳۰} برای دبیر: اسم مفعولش را به شرطی داریم که متعدی شود به حرف جر مثلاً: مغلوب علی أمره: مغلوب، درمانده

اسم فاعل و اسم مفعول های موجود در کتاب درسی:

اسم فاعل مجرد: (بر وزن فاعل) ← آخر، آكل، أمر، سائل، فائز، طائر، قادِرَة، جائع، نائل، زائر، زائد، قائل، قائم، ضال، دال، آتی، هادی، عالی، قاضی، راضی، ساعی، حامل، فاضل، صادقین، كاذب
اسم فاعل مزید: (مَع) ← معلّم، مشاغِب، مدرّس، مجدّ، مقتصد، مصدّق، منتج، المختلِفَة، موطن، متحرّك، متكلّم، مختال، مبيد، مرید، مجیب، مدیر، معین.

اسم مفعول بر وزن مفعول ← مسؤُول، مأمور، ممزوجَة، المعروف، المطلوب
اسم مفعول مزید: (مَع) ← مكسرة، مغلق، معجب، ملمع، مجرب، معوقین، ملون

برای تشخیص نوع اسم در جمع های مکسر، باید به شکل مفرد آن ها نگاه کنیم؛ مثال:

طیر و طیور (طائر)، نیام (نائم)؛ العداة (العادي)، شعراء (شاعر)، طلبَة و طلاب (طالب)، ثواني (ثانية)، نُهاة (ناهي)،
نقاد (ناقد) تجار (تاجر)، علام (عالم)، عمال (عالم)، سیاح (سائح) و کتاب (کاتب)، جهال (جاهل) ← اسم فاعل
و مضامین (مضمون) و مشاهیر (مشهور)، مفاهیم (مفهوم) ← اسم مفعول هستند.

..... * *

نوع اسم در وزن مفاعلة بر اساس ترجمه تشخیص میدهیم.

محافظة (استان) : اسم مکان

محافظة (نگداشته شده) : اسم مفعول

محافظة (نگهداری) : اسم، مصدر

مصادقة (دوستی)، مكاتبة (نامه نگاری کردن)، مجادلة (بحث کردن)، مشاورَة (مشورت کردن)، محاولة (تلاش)،

مطالعة (مطالعه کردن)، محاضرة (سخنرانی)، مجاهدة (جهاد کردن) ← مصدر

..... * *

توجه داشته باشیم که اسم فاعل و اسم مفعول با نقش فاعل و مفعول فرق دارد.

اسم فاعل، ساختمان کلمه را بررسی می کند و بیرون از جمله هم قابل تشخیص است.

اما فاعل و مفعول فقط داخل جمله قابل تشخیص است و اگر از جمله بیرون بیاید، دیگر نقش فاعل و مفعول ندارد.

عین اسم الفاعل فاعلاً.

(۱) الشعراء الإيرانيون أنشدوا مِلْمَعات جميلة.

(۲) لا يرى الجاهل إلا مفرطاً أو مفرطاً.

(۳) وقفت الحافلة في المحطة و نزل الركاب!

(۴) كان في الصف طالب يسأل معلّم الكيمياء تعنتاً!

پاسخ گزینه ۳) الحافلة بر وزن الفاعلة: اسم فاعل در نقش فاعل

الركاب مفردة الراكب : اسم فاعل در نقش فاعل

بررسی اسم فاعلها در سایر گزینه ها :

گزینه ۱) الشعراء مفردة الشاعر: نقش مبتدا

گزینه ۲) الجاهل: نائب فاعل/مفرد: حال، مفرد: معطوف- > بهر حال مشخص است فاعل نیستند.
 گزینه ۴) حواسمون باشد که کان فاعل و مفعول نمی گیرد. طالب: اسم کان است. / معلّم: نقش مفعول
 نکته: کلماتی چون حافلة و نام اشخاص مانند شاعر حافظ بر اساس وزن، اسم فاعل محسوب می شوند.

..... * *

❖ اسم مبالغه: اسمی است که بر وجود صفتی به میزان زیاد در شخص یا شی دلالت می کند.

دو وزن مهم آن «فَعَّال» و «فَعَّالَة» است؛ که

یدل علی المبالغة و الکثرة

۱) بر بسیاری صفت یا انجام کار دلالت دارد:

صَبَّار (بسیار بردبار)؛ عَفَّار (بسیار آمرزنده)؛ كَذَّاب (بسیار دروغگو)؛ رَزَّاق (بسیار روزی دهنده)؛ خَلَّاق (بسیار
 آفریننده)؛ عَلامَة (بسیار دانا)؛ فَهَامَة (بسیار فهمیده)؛ أَمَّارَة (بسیار امرکننده)؛ كَذَّاب (بسیار دروغگو)؛ طَنَّان (بسیار
 طنین انداز)؛ شَلَّال (آبشار، جایی که آب بسیار فرو می ریزد)؛ تیار (جریان، عبور فراوان آب یا برق).

یدل علی المهنة

۲) گاهی وزن «فَعَّال» بر شغل دلالت دارد:

خَبَّاز (نانوا)؛ حَدَّاد (آهنگر)؛ الطَّيَّار (خلبان)؛ التَّمَّار (خرما فروش)؛ فَلَاح (کشاورز)؛ صَيَّاد (شکارچی).

یدل علی الآلة

۳) گاهی نیز وزن «فَعَّالَة» بر ابزار، وسیله یا دستگاه دلالت می کند:

فَتَّاحَة (در بازکن)؛ نَظَّارَة (عینک)؛ سَيَّارَة (خودرو)؛ الْجَوَّال (تلفن همراه).

..... * *

نکته: وزن «فَعَّال» و «فَعَّالَة» چه بر بسیاری صفت یا انجام کار دلالت کند؛ چه بر شغل و چه بر ابزار، وسیله
 دلالت کند؛ همگی اسم مبالغه محسوب می شوند.

به وزن کلمات دقت کنید و نوع اسم‌های جمع را از شکل مفردشان، تشخیص دهید.

دَوَابَّة (جمع مکسر بر وزن فَوَاعِل است و مفرد: دَابَّة) اسم فاعل است.

کلماتی مانند (تَجَّار، عَلام، عَمَّال، سَيَّاح و كُتَّاب، جَهَّال) بر وزن «فَعَّال» جمع مکسر هستند و اسم فاعل محسوب
 می شوند؛ چون مفردشان به ترتیب (تاجِر، عالم، عامِل، سائِح، کاتب و جاهِل) بر وزن فاعل است.

دو وزن «فَعَّال» و «فَعَّالَة» را با هم اشتباه نگیرید. سَيَّاح، عَلام (بر وزن فَعَّال) : اسم مبالغه/ سَيَّاح، عَلام: (جمع

مکسر بر وزن «فَعَّال») مفرد سائِح، عالم: اسم فاعل

..... * *

نکته: "ة" در «فَعَّالَة»

اگر با اسم مؤنث بیاید هم نشانه کثرت است و هم نشانه مؤنث؛ مانند: إمرأة عَلامَة

و اگر با اسم مذکر بیاید، دیگر نشانه مؤنث نیست بلکه نشانه کثرت و فراوانی است که برای تاکید بر مبالغه
 بودنش به کار می رود؛ مانند: رجلٌ عَلامَة

که التمارین برگرد

- التَّمْرِينُ الْأَوَّلُ: عَيْنِ الْجُمْلَةِ الصَّحِيحَةِ وَ غَيْرِ الصَّحِيحَةِ حَسَبَ الْحَقِيقَةِ. ✓ ✗
- ۱- الرِّكْبُ جَمَاعَةٌ مِنَ الْمُسَافِرِينَ يَسَافِرُونَ عَلَى الدَّوَابِّ. ✓ ۱ ۲
کاروان [سواران شتر - اسب] گروهی از مسافران هستند که [سوار] بر چارپایان مسافرت می‌کنند.
- ۲- غُصُونُ الْأَشْجَارِ فِي الشِّتَاءِ بَدِيعَةٌ خَضِرَةٌ. ✗
شاخه‌های درختان در زمستان زیبا(نو) و سبز هستند.
- ۳- الْغَدَاةُ نَهَايَةُ النَّهَارِ، وَ بَدَايَةُ ظَلَامِ اللَّيْلِ. ✗
بامداد، پایان روز و آغاز تاریکی شب است.
- ۴- الْكَأْسُ إِنَاءٌ يُشْرَبُ بِهِ الْمَاءُ أَوْ الشَّيْءُ. ✓
لیوان(جام)، ظرفی است که با آن آب و چای نوشیده می‌شود.
- ۵- يَصْنَعُ الْخُبْزُ مِنَ الْعَجِينِ. ✓
نان از خمیر درست می‌شود.

التَّمْرِينُ الثَّانِي: ضَعُ فِي الدَّائِرَةِ الْعَدَدَ الْمُنَاسِبَ. «كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ زَائِدَةٌ»

- ۱- الْوَكْنَةُ (لانه) ⑤ زِينَةٌ مِنَ الذَّهَبِ أَوْ الْفِضَّةِ فِي يَدِ الْمَرْأَةِ. (زیوری از جنس طلا یا نقره در دست زن)
- ۲- الْكِرَامَةُ (کرامت) ⑥ مَنْ يَعْجَبُكَ شَكْلُهُ وَ كَلَامُهُ وَ سَلُوكُهُ. (کسی که شکلش و گفتارش و رفتارش تو را به
- ۳- الْهَجْرُ (جدایی) شگفت می‌آورد.)
- ۴- الْرَفَاتُ (استخوان‌های پوسیده) ② شَرَفٌ وَ عِظْمَةٌ وَ عِزَّةٌ النَّفْسِ. (شرافت و بزرگی و عزت نفس)
- ۵- الْأَسْوَارُ (دستبند) ③ تَرَكَ الصَّدِيقَ أَوْ الْمَحِبَّ. (جدا شدن از دوست یا عاشق)
- ۶- الْمَلِيحُ (نمکین) ① بَيْتُ الطَّيُورِ. (خانه پرندگان)

التَّمْرِينُ الثَّلَاثُ: تَرَجِّمْ هَذِهِ الْأَحَادِيثَ، ثُمَّ عَيِّنِ الْمَطْلُوبَ مِنْكَ.

- ۱- إِيَّا ¹ وَ مَصَادِقَ ² الْأَحْمَقِ، فَإِنَّهُ يَرِيدُ أَنْ يَنْفَعَكَ فَيَضُرُّكَ ³. الْإِمَامُ عَلَى عَلَيْهِ السَّلَامُ ④ الْفِعْلُ الْمَضَارِعَ
از دوستی با نادان بهره‌یز زیرا او می‌خواهد به تو سود برساند اما به تو زیان می‌رساند. / فعل مضارع: يَرِيدُ / أَنْ يَنْفَعُ / يَضُرُّ

۱ دَوَابٌّ: چارپایان، جنبندگان، مفرد: دَابَّةٌ اسم فاعل

۲ نَهَايَةُ ≠ بَدَايَةُ / النَّهَارِ ≠ اللَّيْلِ

۳ إِنَاءٌ: ظرف

الْتَّمِرِينَ الرَّابِعِ: اَكْتُبْ مُتْرَادِفٍ أَوْ مُتَضَادٍّ كُلِّ كَلِمَةٍ أَمَامَهَا.
 أ. أَرَادَ / قَرَّبَ / الدَّكَانَ / أَلْوَدَّ / العُدَاةَ / أَلْبَعَدَ / الصَّحْرَاءَ / العُدَاةَ / الْحَرْبَ
 ب. صَدُوقٌ / قَرَّبَ / مَصَادَقَةٌ / آثَرَ / مَعِينٌ / سَلَّ / سَعَرَ / مَعْجَبٌ بِنَفْسِهِ / رَفَعَ

الأحبة (دوستان) # العداة (دشمنان)	كذاب (بسیار دروغگو) # صدوق (بسیار راستگو)
العشية (شامگاه) # العداة (بامداد)	بعد (دور کرد) # قرب (نزدیک ساخت)
الفلاة = الصحراء (دشت، بیابان)	مساعد = معین (یاور)
الحب = ألود (دوستی)	انتخب = آثر (برگزید)
السلم (صلح) # الحرب (جنگ)	عداوة (دشمنی) # مصادقة (دوستی)
شاء = أراد (خواست)	أجب (پاسخ بده) # سل (پرس)
المتجر = الدكان (مغازه)	قيمة = سعر (قیمت)
القرب (نزدیکی) # البعد (دوری)	نزل (پایین آورد) # رفع (بالا برد)
دنا = قرب (نزدیک شد)	مختال = معجب بنفسه (خودپسند)

الْتَّمِرِينَ الْخَامِسُ: تَرْجِمِ الْآيَاتِ التَّالِيَةَ، ثُمَّ عَيِّنِ اسْمَ الْفَاعِلِ وَ اسْمَ الْمَفْعُولِ وَ اسْمَ الْمُبَالِغَةِ وَ اسْمَ الْمَكَانِ وَ اسْمَ التَّفْضِيلِ.

۱- ﴿... إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾ الإسراء: ۳۳

... زیرا او یاری شده است. (ترجمه فولادوند) ﴿مَنْصُورًا﴾ اسم مفعول

۲- ﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ المائدة: ۱۱۶

قطعا فقط تو بسیار دانای نهانها هستی. ﴿عَلَّامٌ﴾ اسم مبالغه

۳- ﴿قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾ البقرة: ۱۴۲

بگو: مشرق و مغرب از آن خداست. ﴿الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾ اسم مکان

۴- ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ آل عمران: ۱۵۹

قطعا خداوند توکل کنندگان را دوست دارد. ﴿الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ اسم فاعل

۵- ﴿... اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْلَمُونَ﴾ الحج: ۶۸

خداوند به آنچه انجام می‌دهید داناتر است. ﴿أَعْلَمُ﴾ اسم تفضیل

۶- ﴿... مَنْ بَعَثْنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَ صَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾ یس: ۵۲

۲

۸

^{۳۸} چه کسی ما را از آرامگاهمان برانگیخت؟ این است همان وعده خدای رحمان، و پیامبران راست می‌گفتند. فولادوند
 چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟! این همان است که خداوند رحمان وعده داده، و فرستادگان راست گفتند. مکارم شیرازی

چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟! این چیزی است که خداوند رحمان وعده داده، و فرستادگان راست گفتند.
 که مَرَقَد: اسم مکان / الْمَرَسَلُونَ: اسم مفعول

الْتَّمَرِينَ السَّادِسُ: تَرْجِمِ الْأَفْعَالَ فِي الْجُمْلِ التَّالِيَةِ؛ ثُمَّ عَيِّنْ بَابَ كُلِّ مِنْهَا.

۱- أَنْشَدْنَا فِي الْأَصْطَفَاةِ الصَّبَاحِي.

در صف صبحگاه باب: که أَنْشَدْنَا: سرودیم (سرود خواندیم) - باب إفعال

صیغه: متکلم مع الغیر

۲- نَتَخَّرَجُ مِنَ الْمَدْرَسَةِ بَعْدَ سَنَةٍ.

سال بعد از مدرسه باب: که نَتَخَّرَجُ: دانش‌آموخته می‌شویم - باب تَفَعَّل

صیغه: متکلم مع الغیر

۳- جَنُودُنَا يُدَافِعُونَ عَنِ الْوَطَنِ.

سربازانمان از میهن باب: که يُدَافِعُونَ: دفاع می‌کنند - باب مُفَاعَلَة

صیغه: جمع مذکر غایب

۴- تَنْفَتِحُ الْأَزْهَارُ فِي الرَّبِيعِ.

شکوفه‌ها در بهار باب: که تَنْفَتِحُ: باز می‌شوند - باب انفعال

صیغه: مفرد مؤنث غایب

۵- الشَّرِيكَانِ تَعَامَلَا قَبْلَ سَنَةٍ.

دو شریک سال قبل باب: که تَعَامَلَا: با هم معامله کردند - باب تفاعل

صیغه: مثنی مذکر غایب

۶- يَسْتَعِدُّ الْمَصْنَعُ عَمَالًا.

کارخانه کارگرانی را باب: که يَسْتَعِدُّ: به کار می‌گیرد - باب استفعال

صیغه: مفرد مذکر غایب

۷- رَجَاءٌ عَلَّمَنِي الزَّرَاعَةَ.

لطفاً، به من کشاورزی باب: که عَلَّمَنِي: یاد بده - باب تفعیل

صیغه: مفرد مذکر مخاطب

۸- أَشْتَغِلُ عِنْدَ أَبِي.

نزد پدرم باب: که أَشْتَغِلُ: کار می‌کنم - باب افتعال

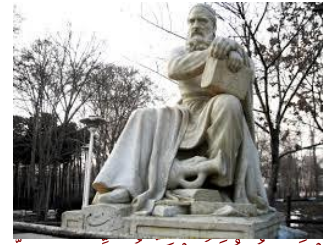
صیغه: متکلم وحده

الْبَحْثُ الْعِلْمِيُّ بِرُغْدٍ

اُكْتُبَ حَوْلَ أَحَدِ هَؤُلَاءِ الشُّعْرَاءِ الْإِيرَانِيِّينَ.

الشَّيْخُ الْبَهَائِيُّ

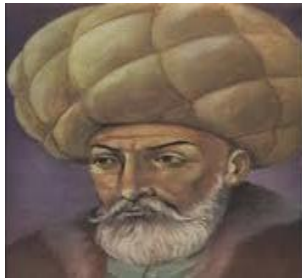
الْحَكِيمُ عَمْرُ الْخَيَّامِ النِّسَابُورِيُّ

مَوْلَانَا جَلَّالُ الدِّينِ الرَّمِيُّ

بِشَارُ بْنُ بَرْدٍ

أَبُو الْفَتْحِ الْبَسْتِيُّ

أَبُو نُؤَاسِ الْأَهْوَازِيُّ

عَمْرُ خَيَّامِ نِشَابُورِيِّ

خيام دانشمند، فیلسوف و شاعر ایرانی مسلمان است. در شهر نیشابور در خراسان بین سال های ۱۰۳۸ تا ۱۰۴۸ میلادی در ایران زاده شده و در سال های بین ۱۱۲۳ تا ۱۱۲۴ در آن وفات یافت. او در ریاضی، ستاره شناسی، زبان، فقه و تاریخ تخصص یافت و اولین کسی است که شیوه حساب مثلثات و معادلات جبری را اختراع کرد همچنین او شاعر رباعیات مشهور است. علی رغم شهرت خیام به شاعری او یکی از دانشمندان بزرگ ریاضیات بود.

الخیام هو عالم وفیلسوف وشاعر فارسي مسلم، وُلِدَ فِي مَدِينَةِ نِيسَابُورِ، خِرَاسَانَ، إِيرَانَ مَا بَيْنَ ۱۰۳۸ و ۱۰۴۸ م، وَتَوَفَّى فِيهَا مَا بَيْنَ ۱۱۲۳ و ۱۱۲۴ م، تَخَصَّصَ فِي الرِّيَاضِيَّاتِ، وَالْفَلَكِ، وَاللُّغَةِ، وَالْفِقْهِ، وَالتَّارِيخِ. وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ اخْتَرَعَ طَرِيقَةَ حِسَابِ الْمُثَلَّثَاتِ وَمَعَادِلَاتِ جَبْرِيَّةٍ وَهُوَ صَاحِبُ الرَّبَاعِيَّاتِ الْمَشْهُورَةِ. رَغْمَ شَهْرَةِ الْخَيَّامِ بِكَوْنِهِ شَاعِرًا فَقَدَ كَانَ مِنْ عُلَمَاءِ الرِّيَاضِيَّاتِ.